

Л.В. Мафтин

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ТА РІЗНИХ ПРОЯВІВ НАСИЛЬСТВА В РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Л.В. Мафтин

**ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ТА РІЗНИХ
ПРОЯВІВ НАСИЛЬСТВА В РОБОТІ З
МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ**

Методичні рекомендації

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

УДК 364.63:373.3(072)
М 359

Друкується за ухвалою Вченої ради
факультету педагогіки, психології та соціальної роботи
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Протокол № 6 від 31 січня 2024 р.)

Рецензенти:

Романюк С.З. .- доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Колтунович Т.А. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Відповідальний редактор – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Світлана Романюк

Мафтин Л.В.

М 359 Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами : метод. реком. / Л.В. Мафтин. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. – 64 с.

Видання містить завдання для перевірки початкових досягнень студентів, рівня засвоєння отриманих знань, самостійної роботи з навчальної дисципліни «Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами».

Для студентів педагогічних закладів вищої освіти.

УДК 364.63:373.3(072)

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2024

© Мафтин Л.В., 2024

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У структурі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи важливе місце посідає навчальна дисципліна «Профілактика булінгу та різних проявів насильства у роботі з молодшими школярами», яка належить до циклу дисциплін, спрямованих на попередження жорстокого поведіння, насильства, цькування дитини.

Навчальна дисципліна **«Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами»** належить до циклу дисциплін за вибором студента зі спеціальності 013 Початкова освіта для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, яка викладається у 7 семестрі в обсязі 3 кредитів, орієнтована на формування у майбутніх фахівців системних знань, професійних умінь і навичок.

Курс спрямований на вивчення явища булінгу в закладах освіти, його форм, видів, причин виникнення, учасників булінгу та наслідків цього явища для них. Тематика курсу передбачає обґрунтування концептуальних засад і методологічних принципів профілактики шкільного насильства (булінгу); ознайомлення студентів із сучасними технологіями профілактики, запобігання булінгу; вироблення базових практичних умінь і навичок організації психолого-педагогічної допомоги жертвам насильства; формування морально-етичних принципів і відповідальності; становлення фахової компетентності майбутніх фахівців.

Мета: сформувані у студентів професійні компетентності для здійснення успішної діяльності вчителя початкової школи з метою попередження булінгу та різних проявів насильства у роботі з молодшими школярами.

Навчальну дисципліну розроблено таким чином, щоб надати учасникам необхідні знання про явище булінгу та сформувані уміння здійснювати профілактику булінгу й різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами. Головне спрямування навчального матеріалу – максимально використати творчий потенціал, активність, самостійність і відповідальність кожного студента у процесі засвоєння теоретичних та практико-орієнтованих знань, сформувані успішну професійно-індивідуальну траєкторію майбутнього фахівця.

3. Пререквізити. «Психологія загальна та вікова», «Педагогічна психологія», «Основи інклюзивної педагогіки», «Соціальна психологія», «Теорія та методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної галузі».

Результати навчання.

знати: особливості шкільного булінгу як явища, його форми, види, причини виникнення; наслідки булінгу для учасників (кривдник, потерпілий, спостерігач); специфіку організації та попередження булінгу та різних проявів насильства в початковій школі; технології профілактики, запобігання булінгу та різних проявів насильства у роботі з молодшими школярами.

вміти: працювати з науковою психолого-педагогічною літературою; оперувати понятійним апаратом курсу; розрізняти особливості булінгу як явища; планувати заходи щодо запобігання, виявлення і реагування на випадки насильства; надавати допомогу учасникам конфліктної ситуації, здійснювати профілактику булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами.

Програмні компетентності

Інтегральна компетентність – здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. Розуміти сутність поняття булінг (цькування), визначити різницю між булінгом і конфліктом;

ЗК-4. Здатність працювати в команді. Вміти аналізувати стадії розвитку процесу булінгу (цькування) та проявів насильства в роботі з молодшими школярами;

ЗК-5. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми. Виокремлювати основні форми та види булінгу (цькування), які можуть існувати в закладі освіти в роботі з молодшими школярами;

ЗК-7. Здатність діяти соціально відповідально і свідомо. Вміти визначати передумови та причини виникнення булінгу (цькування) в роботі з молодшими школярами в закладі освіти;

ЗК-8. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). Ознайомлюватися з типами учасників булінгу (цькування) в закладі освіти, вміти визначати їх ролі («коло цькування»).

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК-1. Здатність спілкуватися державною та іноземною мовами (усною та писемною формами), демонструвати навички нормативного літературного мовлення в різних сферах особистої й професійно-педагогічної комунікації з метою визначення наслідків цькування для кривдника, потерпілого, спостерігачів, а також для закладу освіти та освітнього середовища задля профілактики даного явища.

СК-4. Здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організувати їхню пізнавальну діяльність з метою попередження різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами.

СК-5. Здатність до проектування осередків навчання, виховання й розвитку здобувачів початкової освіти задля попередження конфліктної ситуації в роботі з молодшими школярами.

СК-8. Здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти з метою розуміння значення наслідків булінгу в роботі з молодшими школярами.

СК-10. Здатність до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами, адже агресія може бути спровокована не тільки з метою планомірного цькування в роботі з молодшими школярами.

Програмні результати навчання

ПР-01 Організувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

ПР-08 Організувати конструктивну та екологічну взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування.

ПР-15 Здійснювати профілактичні заходи щодо збереження життя та фізичного й психічного здоров'я здобувачів початкової освіти, надавати їм домедичну допомогу (за потреби), планувати та реалізовувати заходи щодо попередження і протидії булінгу та різних проявів насильства серед учнів початкової школи й інших учасників освітнього процесу.

ПР-16. Використовувати основні техніки спілкування з дорослими людьми, різні форми та засоби комунікації з батьками, колегами, іншими фахівцями з метою підтримки здобувачів у освітньому процесі початкової школи, керувати педагогічним і професійним розвитком осіб та груп.

Загальна інформація про дисципліну

Рік підготовки - 4; семестр - 7, кредитів - 3; годин - 90; лекції - 11/8; семінари - 22; самостійна робота - 57/82, вид підсумкового контролю - залік.

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи явища булінгу та проявів насильства в закладі освіти

Тема 1. Вступ до дисципліни. Феномен шкільного булінгу. Місце дисципліни у структурі професійної підготовки майбутніх фахівців. Поняття безпечного освітнього середовища. Поняття насильницької поведінки. Булінг - тривожна тенденція сучасності. Історія виникнення та зміст поняття «булінг». Види та стадії булінгу. Учасники булінгу.

Тема 2. Причини та наслідки булінгу для його учасників. Підґрунтя булінгу та його причини. Маркери булінгу. Наслідки булінгу. Міфи про булінг.

Змістовий модуль 2. Практичні аспекти протидії та попередження булінгу й насильства у роботі з молодшими школярами

Тема 1. Психолого-педагогічні основи профілактики булінгу та різних проявів насильства у початковій школі. Діагностика булінгу та насильства як одна із умов його профілактики: завдання, види. Методи діагностики булінгу. Профілактика булінгу: види, напрямки, форми, принципи.

Тема 2. Технологія антибулінгу. Комплексний підхід до попередження та протидії булінгу у закладах освіти. Нормативно-правове забезпечення протидії булінгу. Повноваження та обов'язки працівників закладу освіти з попередження та протидії булінгу та насильства. Розробка плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в початковій школі.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Насильство як соціально-педагогічна проблема: Насильство і його джерела. Булінг: види.

Тема 2. Причини, ознаки, учасники та наслідки булінгу: Причини та ознаки булінгу. Учасники процесу булінгу. Наслідки булінгу.

Тема 3. Діагностика та профілактика булінгу й насильства у сучасній початковій школі: Виявлення та діагностика булінгу. Профілактика булінгу та насильства.

Тема 4. Комплексний характер протидії булінгу та різним проявам насильства в сучасній загальноосвітній школі: Основні напрямки у підході до попередження та протидії булінгу й насильству у початковій школі. Особливості впровадження антибулінгових заходів у сучасній початковій школі. Допомога й підтримка дитини у ситуації булінгу та насильства.

ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Сімейне насильство як чинник булінгу.

Тема 2. Кібербулінг та його наслідки для молодших школярів.

Тема 3. Зарубіжний досвід профілактики булінгу серед учнів в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Тема 4. Нормативно-правове забезпечення протидії булінгу та різним проявам насильства.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1

Теоретичні основи явища булінгу та проявів насильства у закладі освіти

Тема. Насильство як соціально-педагогічна проблема (4 год.)

Питання для обговорення

I частина: Насильство і його джерела

1. Безпечне освітнє середовище та його ознаки.
2. Поняття насильницької поведінки: юридичний, соціологічний, психологічний, педагогічний підхід.
3. Діти групи ризику щодо насильства.

II частина: Булінг: види

1. Поняття «булінгу».
2. Особливості булінгу в початковій школі.
3. Види булінгу та їх характеристика.

Інформаційні джерела

1. Гумін Олексій. Зміст поняття насильницької злочинності. Кримінологія. № 9. 2018. С.247-250.
2. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
3. Мілінчук Світлана. Насилля як соціально-педагогічна проблема: теоретичний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. № 2 (9). 2018. С.131-137.
4. Скажемо булінгу ні!: методичний посібник / укладач Т.М. Соколенко. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 62 с.

Завдання для самоконтролю

(І частина)

1. Розкрийте зміст поняття «безпечне освітнє середовище», назвіть його ознаки.
2. Обґрунтуйте поняття: «жорстокість», «насильство», «насильницька поведінка».
3. Дайте відповідь на питання: хто може здійснювати насильство?
4. Назвіть і охарактеризуйте основні форми насильства.
Есе на тему: Звідки в людях жорстокість і як подолати це явище.

(ІІ частина)

1. Розкрийте зміст поняття «булінг».
2. Назвіть і обґрунтуйте особливості булінгу.
3. Назвіть види булінгу, охарактеризуйте їх.

Завдання для роботи у групах

(І частина)

- I. Розкрийте юридичний, соціологічний, психологічний, педагогічний підходи до явища насильства.
- II. Ранжуйте поняття: гнів, агресія, агресивність, жорстокість, насильство.
- III. Прокоментуйте вислів В. Сухомлинського: «Сім'я – це первинне середовище, де дитина повинна вчитися робити добро».
- IV. Назвіть особливості прояву насильства в молодших школярів. Наведіть приклади.

(ІІ частина)

- I. Обґрунтуйте, чому булінг це не просто сварка; чим булінг відрізняється від конфлікту?
- II. Прокоментуйте вислів В. Сухомлинського: «Конфлікт між педагогом і дитиною, між учителем і батьками, педагогом і колективом - велика біда школи. Найчастіше конфлікт виникає тоді, коли вчитель думає про дитину несправедливо. Думайте про дитину справедливо - і конфліктів не буде. Уміння уникнути

конфлікту – одна зі складових частин педагогічної мудрості вчителя. Попереджаючи конфлікт, педагог не тільки зберігає, а і створює виховну силу колективу».

III. Розкрийте суть поняття «вербальний булінг». Наведіть приклади.

IV. Секстинг як цифрова хвороба, її причини та наслідки.

Захист завдань самостійної роботи: перевірка термінологічного словника ключових понять теми, аналіз таблиці ознак різних проявів домашнього насильства та його чинників, конспекту основних положень чинного Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», листа Міністерства освіти і науки України «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні»; обговорення повідомлення на тему: «Стили виховання у педагогічно неспроможних сім'ях та їх вплив на дитину».

Тема. Причини, ознаки, учасники та наслідки булінгу: (7 год.)

I. Причини та ознаки булінгу.

Питання для обговорення

1. Підгрунття булінгу.
2. Основні чинники булінгу та їх характеристика.
3. Головні ознаки цькування дитини.

Інформаційні джерела

1. Єфремова Г.Л. Шкільний булінг: специфіка та особливості прояву. *Педагогічна майстерня*. 2017. № 8. С. 14-19.
2. Сидорчук, Ірина. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2015. № 1.
3. Скажемо булінгу ні!: методичний посібник / укладач Т.М. Соколенко. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 62 с.
4. Шиліна А. А., Іванов М. С. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх. *Право і безпека*. 2016. №4. С. 169–173

Завдання для самоконтролю

1. Доведіть, що підгрунтям булінгу є статус, влада, конкуренція, лідерство.
2. Систематизуйте причини булінгу, охарактеризуйте їх.
3. Назвіть основні ознаки булінгу.

Завдання для роботи у групах

I. Доведіть, що віктимна поведінка може бути каталізатором булінгу.

II. Назвіть і охарактеризуйте чинники, які провокують появу булінгу (цькування) в закладі освіти.

III. Прокоментуйте вислів В. Сухомлинського: «Особливою моєю турботою було те, щоб серце дитяче не огрублялось, не озлоблялось, не робилося холодним, байдужим і жорстоким внаслідок фізичних засобів «виховання» – ремінцем, потиличником, штурханом. Я завжди переконував батьків, що фізичні покарання – показник не тільки слабості, розгубленості, безсилля батьків, а й крайнього педагогічного безкультур'я. Ремінець і штурхан – вбивають у дитячому серці тонкість і чутливість, утверджують примітивні інстинкти, розвивають згубні нахили...».

IV. Зробіть порівняльний аналіз складових піраміди потреб А.Маслоу і піраміди ненависті.

II. Учасники процесу булінгу

Питання для обговорення

1. Сторони булінгу.
2. Колективний характер ситуації булінгу.
3. Психологія агресора, жертви та свідків булінгу.

Інформаційні джерела

1. Драматичний трикутник Карпмана. Електронний ресурс. Режим доступу [Wikiwand https://www.wikiwand.com](https://www.wikiwand.com)

2. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навч.-метод. посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

3. Скажемо булінгу ні!: методичний посібник / укладач Т.М. Соколенко. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 62 с.

Завдання для самоконтролю

1. Розкрийте соціальну структуру булінгу.
2. Назвіть типи особистості кривдника, дайте їм психологічну характеристику.
3. Обґрунтуйте класифікацію та типологію жертв. Дайте психологічну характеристику жертви (мішені) булінгу.
4. Розкрийте психологічні особливості спостерігачів.

Завдання для роботи у групах

I. Як працює драматичний трикутник Стівена Карпмана? Для чого ми розігруємо трикутник Карпмана? Як вийти з драматичного трикутника?

II. Стокгольмський синдром: як розпізнати та допомогти жертві?

III. Розкрийте суть синдрому Дженовезе (ефект свідка).

III. Наслідки булінгу

Питання для обговорення

1. Типологія наслідків булінгу.
2. Наслідки для учасників булінгу.
3. Міфи про булінг.

Інформаційні джерела

1. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навч.-метод. посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

2. Седих К.В., Мишко Н.Я. Психологічні наслідки булінгу. *Психологія і особистість*. 2022. № 2 (22). С. 186-198.

3. Скажемо булінгу ні!: методичний посібник / укладач Т.М. Соколенко. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 62 с.

Завдання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте виокремлення типології наслідків булінгу.
2. Дайте характеристику наслідків булінгу для кожного з його учасників.
3. Назвіть основні міфи про булінг, розкрийте їх зміст.

Завдання для роботи у групах

I. Конкретизуйте наслідки булінгу для дитини в дорослому житті.

II. Які існують міфи про булінг в сучасному закладі освіти?

III. Прокоментуйте вислів Григорія Сковороди: «...Серце єсть корінь і сутність людини. Від нього залежать її дії й слова. Не можуть не блудити її ноги й язик, коли блудить її серце. Воно – як зерно в горісі. Без зерна горіх нічого не вартує, а без серця – людина. Отже, «кожен є тим, чиє серце в ньому».

Захист завдань самостійної роботи: Перевірка термінологічного словника, таблиці систематизації наслідків булінгу для його учасників, пошукової інформаційної роботи на тему: Наслідки агресії в Інтернеті; обґрунтування тези про те, що кібербулінг є загороною ХХІ ст.; обговорення повідомлення на тему: «Безпека в Інтернеті: способи розпізнавання кібербулінгу і захист молодшого школяра».

Змістовий модуль 2

Практичні аспекти протидії та попередження булінгу й насильства в сучасному закладі освіти

Тема. Діагностики та профілактика булінгу й насильства у початковій школі (4 год.)

Питання для обговорення

(I частина)

1. Діагностика булінгу й насильства: завдання, види, принципи.
2. Методи діагностики булінгу й насильства у роботі з молодшими школярами та їх характеристика.
3. Проективні методики в діагностиці булінгу й насильства.

(II частина)

1. Зміст і види профілактики булінгу й насильства в початковій школі.
2. Напрямки профілактичної роботи з протидії булінгу й насильству та їх характеристика.
3. Форми профілактичної роботи з протидії булінгу й насильству в сучасній початковій школі.

Інформаційні джерела

1. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально - методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
2. Катеринчук К., Мацюк О. Булінг: правові та соціально-психологічні аспекти. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 3 (32). С. 113-124.
3. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К. 2018. 140 с. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf>
4. Литвиненко І.С., Прасол Д.В. Проективні малюнкові методики: Методичний посібник. Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2015. 160 с.
5. Мельничук В.О., Калашник О.А. Протидія булінгу в закладах освіти: системний підхід. К: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protidy-bullingu.pdf>
6. Скажемо булінгу ні!: методичний посібник / укладач Т.М. Соколенко. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 62 с.

Завдання для самоконтролю

(І частина)

1. Розкрийте зміст понять «діагностика», конкретизуйте види, завдання та принципи.
2. Назвіть і охарактеризуйте методи діагностування булінгу й насильства.
3. Розкрийте зміст проективних методик та конкретизуйте особливості застосування у роботі з молодшими школярами у діагностиці булінгу й насильства.

(II частина)

1. Розкрийте зміст поняття «профілактика булінгу та насильства», конкретизуйте види.
2. Назвіть і охарактеризуйте напрямки профілактичної роботи з протидії булінгу й насильству в роботі з молодшими школярами.
3. Розкрийте зміст форм профілактичної роботи з протидії булінгу й насильству.

Завдання для роботи у групах

(I)

I. Назвіть вимоги до проведення бесіди з учнями молодшого шкільного віку щодо діагностики булінгу. Наведіть перелік можливих питань.

II. Обґрунтуйте специфіку застосування ігрових методик діагностики булінгу в сучасній початковій школі.

III. Виокремте позитивні й проблемні особливості проєктивних методик в діагностиці булінгу (На основі методик «Малюнок сім'ї», «Дім. Дерево. Людина»).

IV. Розкрийте особливості застосування методики «Неіснуюча тварина» та її інтерпретації при діагностиці булінгу.

(II)

I. Конкретизуйте принципи роботи з особами, які вчинили насильство та принципи організації попередження насильства.

II. Загальні засади протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти. Обґрунтуйте вимоги до здійснення профілактичної роботи з протидії булінгу та правила як не слід працювати з випадком булінгу (цькування).

III. Назвіть заходи здійснення профілактичної роботи з учнями молодшого шкільного віку з протидії булінгу (за класами).

IV. Чому треба навчати дітей задля запобігання ситуації булінгу (цькування) ? Розкрийте специфіку підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Захист завдань самостійної роботи: перевірка пошукової роботи із систематизації бібліографії останніх років з проблеми зарубіжного досвіду протидії булінгу та різним проявам насильства; систематизації та порівняння зарубіжних антибулінгових програм, вітчизняних програм і заходів, рекомендованих Міністерством освіти і науки; обговорення повідомлення на тему: «Досвід латвійської школи в попередженні булінгу».

Тема. Комплексний характер протидії булінгу та різним проявам насильства у сучасній загальноосвітній школі (7 год.)

І. Основні напрямки у підході до попередження та протидії булінгу й насильству в початковій школі

Питання для обговорення

1. Управлінська та просвітницька складові комплексного характеру протидії булінгу й різним проявам насильства.
2. Мультидисциплінарний підхід у ситуаціях виявлення булінгу,
3. Алгоритм дій керівника закладу освіти та педагогів щодо попередження булінгу та насильства в початковій школі.

Інформаційні джерела

1. Годецька Т. Нова українська школа на шляху вирішення проблеми булінгу. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2018. № 3. С. 69-77.
2. Нечай Н. Алгоритм дій. Що можуть зробити вчителі та заклад освіти в разі виявлення насильства. *Управління освітою*. 2020. № 7/9. С. 34-39.
3. Харченко Н. Як діяти педагогу в разі виявлення булінгу? Коучинг-сесія. *Директор школи*. 2021. № 11/12. С. 98-119.

Завдання для самоконтролю

1. Назвіть і охарактеризуйте складові комплексного характеру протидії булінгу й різним проявам насильства у початковій школі.
2. Доведіть необхідність мультидисциплінарного підходу ситуаціях виявлення булінгу й насильства у сучасній початковій школі.
3. Розкрийте алгоритм дій керівника закладу освіти та педагогів щодо попередження булінгу та насильства в початковій школі.

Завдання для роботи у групах

- І.** Прокоментуйте вислів Підласого І.П.: «Булінг – жорстокий привід реорганізувати практику виховання» (журнал Біологія.2020. № 22/24. С.5-7).

II. Обґрунтуйте структуру попередження булінгу та різних проявів насильства в сучасній початковій школі.

III. Назвіть і охарактеризуйте механізми формування позитивного психологічного середовища в сучасній початковій школі.

II. *Впровадження антибулінгових заходів у сучасній початковій школі*

Питання для обговорення

1. Особливості впровадження антибулінгових заходів у початковій школі.

2. Напрацювання способів протидії булінгу, навичок подолання булінгу та ефективного комунікування в складних ситуаціях.

3. Структура заняття щодо профілактики булінгу та різних проявів насильства в шкільному середовищі серед молодших школярів.

Інформаційні джерела

1. Малюта Є. Булінг у серії книжок про Гаррі Поттера. ENGLISH. *Додаток до газети «Шкільний світ»*. 2021. № 9/10. С.74-80.

2. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення. Метод. рекомендації. К.: ТОВ Агентство «Україна». 2017. 76 с.

3. Погорелова Г. Безпека у школі. Попередження булінгу в освітньому середовищі. *Психолог*. 2021. № 7/8. С. 32-41.

4. Попелюшко Роман, Павленко Марина. Система планування роботи щодо профілактики мобінгу у закладах освіти. *Науковий журнал «Психологічні тревелогі»*. 2023. № 2. С.103-112.

Завдання для самоконтролю

1. Конкретизуйте особливості впровадження антибулінгових заходів у початковій школі.

2. На конкретних прикладах розкрийте способи протидії булінгу й різним проявам насильства, формування у молодших школярів навичок подолання булінгу та ефективного комунікування в складних ситуаціях.

3. Запропонуйте тематику та структуру занять щодо профілактики булінгу та різних проявів насильства у роботі з молодшими школярами.

Завдання для роботи у групах

I. Прокоментуйте вислів В. Сухомлинського: «Педагог без любові до дитини, ніби співак без голосу, музикант без слуху, художник без відчуття кольору. Мова не про інстинктивну любов, котра лише шкодить дитині, а про мудру, з глибоким розумінням всіх слабких і сильних сторін особистості, про любов, яка оберігає від необдуманих вчинків, яка надихає на вчинки чесні, благородні. Любити дитину – це захищати її від того зла, яке її оточує».

II. Доведіть тезу про те, що художні твори є одним із засобів протидії булінгу. Наведіть приклади.

III. Розробіть структуру виховної години для молодших школярів (клас за вибором)з профілактики булінгу.

III. Допомога й підтримка дитини у ситуації булінгу та насильства

Питання для обговорення

1. Корекційно-розвивальні заняття з протидії булінгу.
2. Рекомендації педагогам.
3. Рекомендації батькам.
4. Рекомендації молодшим школярам.

Інформаційні джерела

1. Єфімова А.В., Ревенко С.П., Дикуха В.С., Доманчук Д.С. Шляхи протидії, запобігання та подолання наслідків насильства: метод посіб. Для тренерів з проведення тренінгів, викладачів, соціальних працівників та практичних психологів / Херсон. Держ. ун-т, Соц.-психолог. Ф-т. Херсон: Гельветика, 2019. 176 с.

2. Овадюк І. Побачити, відчутти, допомогти. Протидія булінгу. *Психолог.* 2022. № 1/2. С. 32-43.

3. Литвинюк С.А. Булінгу – ні! Інтерактивне заняття з елементами тренінгу. *Початкове навчання та виховання.* 2020. № 7/9. С. 71-72.

Завдання для самоконтролю

1. Розкрийте специфіку організації корекційно-розвивальних занять з молодшими школярами щодо протидії булінгу.
2. На основі рекомендованої літератури до курсу розробіть рекомендації педагогам щодо допомоги й підтримки молодшого школяра у ситуації булінгу та насильства.
3. Запропонуйте поради батькам щодо підтримки дитини у ситуації булінгу та насильства.
4. Розробіть пам'ятку для молодших школярів щодо поведінки у ситуації булінгу та насильства

Завдання для роботи у групах

I. Прокоментуйте вислів В. Сухомлинського «Добре почуття утверджується в серці тоді, коли дитина щось робить, щоб полегшити горе товариша».

II. Запропонуйте поради та вправи на емпатію для молодших школярів (за класами).

III. Доведіть, що гледінг є ефективним методом суб'єкт-суб'єктної взаємодії, побудованої на гуманістичних засадах.

IV. Дайте пропозиції щодо наповнення інформаційних стендів для молодших школярів на тему: «Обережно: булінг!»

Захист завдань самостійної роботи: перевірка таблиці чинних нормативних документів щодо протидії булінгу та різним проявам насильства, анотація статті Іваній О.М. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. (Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 107-110); обґрунтування особливостей правової оцінки булінгу та юридичної відповідальності за нього неповнолітніх; доведення тези про те, що формування правової культури молодших школярів є основою розвитку толерантного і дружнього до людини середовища.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. *Загальні методичні рекомендації з організації самостійної роботи студентів*

Самостійна робота з навчальної дисципліни «Профілактика булінгу та різних проявів насильства у роботі з молодшими школярами» може виконуватися у бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерному класі, а також у домашніх умовах.

Види завдань самостійної роботи: обробка інформації, отриманої на навчальних заняттях; робота з підручниками та конспектом лекцій; самостійне вивчення окремих тем або питань із розробкою конспекту; опрацювання рекомендованої літератури; написання рефератів, повідомлень; творчі завдання (доповіді, огляди, презентації тощо); здійснення пошукової роботи; підготовка письмових відповідей на дискусійні питання; виготовлення наочності тощо.

Поради до виконання самостійної роботи: звернути увагу на послідовний алгоритм діяльності з першого дня навчання; удосконалювати навички роботи з книгою, пошукові уміння, навички аналізу навчального матеріалу; дотримуватися академічної доброчесності; обґрунтовувати зв'язок з майбутньою професійною діяльністю.

Зміст завдань для самостійної роботи студентів

ЗМ 1. Теоретичні основи явища булінгу та проявів насильства в сучасному закладі освіти.

Тема: Сімейне насильство як чинник булінгу. Домашнє насильство та жорстоке поводження з дітьми в родині як соціальне явище. Форми та прояви домашнього насильства. Цикли насильства. Ознаки різних форм домашнього насильства та його причини. Вплив домашнього насильства на дитину. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».

Завдання: На основі аналізу рекомендованої літератури розкрити зміст понять «гармонійна сім'я» і «сім'я зони ризику»; систематизувати форми та прояви домашнього насильства; скласти таблицю ознак різних проявів домашнього насильства та його чинників; підготувати повідомлення на тему: «Стилі виховання у педагогічно неспроможних сім'ях та їх вплив на

дитину»; законспектувати основні положення чинного Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», ознайомитися зі змістом Листа Міністерства освіти і науки України «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні.

Література:

1. Гавришак Л.І., Максимова Н.Ю. Порушення гармонійних сімейних стосунків як чинник відхилень в розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України*. Том XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 18. 2018. С. 5-20.

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-19 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3. Запобігання та протидія домашньому насильству : Інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. К.: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 32 с. (Сер. «Бібліотека «Молодіжного працівника». Кн. 5).

4. Лист Міністерства освіти і науки України «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zapobigannya-ta-protidiyu-domashnomu-nasilstvu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

Тема: Кібербулінг та його наслідки для молодших школярів. Поняття кібербулінгу. Специфіка. Різновиди. Створення безпечного освітнього середовища в умовах цифрового суспільства.

Завдання: На основі аналізу рекомендованої літератури проаналізувати зміст понять «кібербулінг», «небезпека в Інтернеті»; розкрити специфіку кібербулінгу; обґрунтувати тезу про те, що кібербулінг є загрозою ХХІ ст.; підготувати для обговорення повідомлення на тему: «Безпека в Інтернеті: способи розпізнавання кібербулінгу і захист молодшого школяра».

Література:

1. Кібер (не) безпека. *Соціальний педагог*. 2022. ! 5/6. С.3-175.
2. Легар Ю. Зупинимо булінг разом. Небезпека в смартфоні. *Здоров'я та фізична культура*. 2021. № 5/6. С.12-15; № 9-19. С. 70-81.
3. Пилипчук І. Кібербулінг – що це та як зупинити? Урок-бесіда. *Інформатика*. 2021. № ¾. С. 54-79.

ЗМ. 2. Практичні аспекти протидії та попередження булінгу й насильства у роботі з молодшими школярами

Тема: Зарубіжний досвід профілактики булінгу серед дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Програма втручання Д. Ольвеуса (Норвегія). Антибулінгові освітньо-профілактичні програми Канади. Досвід боротьби з булінгом Великобританії. Модель «служби підтримки учнів» Австрії.

Завдання: розкрити зарубіжний досвід у профілактиці та подолання булінгу й насильства; здійснити бібліографічний огляд проблеми зарубіжного досвіду протидії булінгу та різним проявам насильства; схарактеризувати зарубіжні програми, спрямовані на вирішення проблеми цькування у школі, зробити їх порівняння – заповнити таблицю «Зарубіжні антибулінгові програми та головні фокуси уваги: Д. Ольвеус (Норвегія), Д. Таттум (Великобританія), модель «служби підтримки учнів» Н. Cowie і S.Sharp (Австрія); розкрити досвід Канади щодо антибулінгової роботи зі школярами; підготуватися до обговорення повідомлення на тему: «Досвід латвійської школи в попередженні булінгу».

Література:

1. Бугайчук А. Група підтримки. Як борються зі шкідливим булінгом у США та Канаді. *Початкова освіта*. 2019. № 8. С. 34-41.
2. Костюк Ольга. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи в середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 4 (26). С. 28-32.

3. Павленко Марина. Міжнародний досвід впровадження програм профілактики мобінгу в освітньому середовищі. С. 621-632. Електронний ресурс. Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE++5%20(1).pdf

4. Янкович О.І., Янкович І.І. Метод взаємодії «Від серця до серця в українській та зарубіжній педагогіці. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1 (53). С. 56 – 59.

Тема: Нормативно-правове забезпечення протидії булінгу та різним проявам насильства. Основоположні документи з прав людини: Загальна декларація прав людини, Конвенція про права дитини, Конституція України, Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»; Закон України «Про освіту». Юридична відповідальність за вчинення й приховування випадків цькування. Формування правової культури молодших школярів як основа розвитку толерантного і дружнього до людини середовища.

Завдання: опрацювати чинні нормативні документи щодо протидії булінгу та різним проявам насильства; звернути увагу на правові засоби як частину системи протидії цькуванню й насильству; охарактеризувати особливості правової оцінки булінгу та юридичної відповідальності за нього неповнолітніх; обґрунтувати тезу про те, що формування правової культури молодших школярів є основою розвитку толерантного і дружнього до людини середовища; анотація статті Іваній О.М. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 107-110.

Література:

1. Мельничук О.Ф. Правові засоби протидії булінгу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 44-47.

2. Нормативно-правова база щодо протидії булінгу. Електронний ресурс. Режим доступу:

3. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід: методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. Київ: ТОВ Агентство «Україна», 2019. 132 с.

4. Проць О.Є., Романків Р.В. Протидія булінгу: правові аспекти захисту дітей від насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2020. Вип. 60. С. 127-130.

5. Савицька О. Штрафи за цькування в школі. Що потрібно знати про антибулінговий закон. *Англійська мова в початковій школі*. 2019. № 2. С. 8-9.

КОНТРОЛЬ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Комплексний контроль знань студентів з курсу «Профілактика булінгу та різних проявів насильства у роботі з молодшими школярами» здійснюється на основі результатів проведення поточного, модульного та підсумкового контролю знань(залік).

Форми поточного контролю:

Усне опитування: усна відповідь студента на одне із питань теми; доповнення; участь в обговоренні проблемних питань; виконання аудиторних вправ; робота в групах, захист завдань самостійної роботи.

Письмове опитування: письмова відповідь студента на одне із питань теми, термінологічний диктант, тестування, творче завдання, виконання завдань практичного змісту, конспектування літератури, ведення термінологічного словника, виконання завдань пошукової роботи, модульні контрольні роботи; підсумкова залікова робота.

Форма підсумкового контролю: залік.

Засоби оцінювання: контрольні роботи; тести; повідомлення, реферати; презентації результатів виконаних завдань та самостійних досліджень.

Критерії оцінювання результатів навчання

Основними критеріями оцінювання навчальної діяльності студентів з курсу «Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами» є її систематичність, активність і результативність. Показниками систематичності навчальної діяльності є відвідування студентами лекційних, семінарських занять з курсу, своєчасне виконання навчальних завдань і модульних контрольних робіт.

Активність студента на лекційних, семінарських заняттях визначається якістю підготовки до них і рівнем виконання завдань практичного, творчого характеру. Показником результативності є правильність виконання на семінарських заняттях усіх видів робіт.

Система контролю за навчальною успішністю студентів передбачає поточний, модульний та підсумковий контроль.

Завдання поточного контролю полягає в систематичній перевірці розуміння та засвоєння студентами навчального матеріалу з курсу, якості виконання ними практичних, творчих, пошукових завдань (аудиторних і позааудиторних), здатності усно чи письмово відтворювати навчальний матеріал. Вагомою складовою здійснення поточного контролю є перевірка виконання завдань самостійної роботи.

Завданням модульного контролю є оцінювання засвоєння студентами частини навчального матеріалу дисципліни, що становить у сукупності завершений навчальний модуль. Здійснення модульного контролю передбачає виконання студентами контрольної роботи, яка включає комплекс завдань (контрольні питання, творчі завдання чи тести) з метою перевірки теоретичної підготовки і розв'язання навчально-професійних задач, які дають можливість продемонструвати студентам здатність практично використовувати набуті знання.

Завданням підсумкового контролю є підсумкова перевірка рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу з курсу «Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами» та здатність практично використовувати набуті знання при відповідях на питання заліку.

Зазначені форми контролю та види роботи на семінарських заняттях є обов'язковими для всіх студентів. Система оцінювання знань є накопичувальною (складається із суми балів за різними видами здійсненого контролю).

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне опитування та самостійна робота:

5 балів: усне, письмове опитування – 3 бали; самостійна робота – 2 бали; модульна контрольна робота – (I модуль – 30 балів, II модуль – 30 балів).

4-5 балів – відповідь повна, немає помилок, завдання самостійної роботи виконані на належному рівні; 3 бали – відповідь неповна або має помилки, завдання самостійної роботи виконані частково; 2 бали – відповідь часткова, має помилки, завдання самостійної роботи виконані на репродуктивному рівні; 1 бал – відповідь неповна, має значні помилки; завдання самостійної роботи не виконані. Модульний контроль: (1 м/к.; 2 м/к. – 5 балів).

За I модуль – 30 балів, за II модуль – 30 балів; разом – 60 балів;

за залік - 40 балів (залік за завданнями: 1 питання – 20 балів; 2 питання – 20 балів; разом: 40 балів); або: тестовий контроль: 1 тест – 1 бал: 40 тестів – 40 балів).

Сумарна кількість балів – 100 балів (60+40).

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90 – 100	A (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)	зараховано
80-89	B (дуже добре, вище середнього рівня з кількома помилками)	
70-79	C (добре – у загальному правильна робота з незначною кількістю помилок)	
60-69	D (задовільно - загалом непогано, але зі значною кількістю певних недоліків)	
50-59	E (задовільно-достатньо: виконання задовольняє мінімальні критерії)	
35-49	FX (незадовільно – потрібно попрацювати перед тим як отримати залік (без повторного вивчення курсу)	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F (незадовільно - необхідна серйозна подальша робота: повторне вивчення курсу)	не зараховано з обов'язковим повторним курсом

Критерії оцінювання з дисципліни «Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами» (залік)

Студент отримує залік за результатами модульного 1-го та 2-го контролю шляхом накопичення балів, з яких 60 балів студент набирає при поточних видах контролю і 40 балів – у процесі підсумкового виду контролю (залік). Кількість балів за кожний навчальний елемент виводиться із суми поточних видів контролю, які були відображені у змістово-діяльній структурі. Кількість балів за кожен модуль становить суму балів за навчальний елемент даного модуля. Питома вага модуля визначається його складністю – це компетенція викладача.

Критерії оцінювання знань студентів з дисципліни «Профілактика булінгу та різних проявів насильства в роботі з молодшими школярами / ЗФН (залік в умовах дистанційного навчання)

Загальна кількість балів – 100. З них:

- 20 балів за відвідування лекційних занять з елементами бесіди;
- 40 балів за виконання індивідуальних практичних завдань;
- 40 балів за усну відповідь у режимі онлайн (або ж інший варіант - виконання тестових завдань).

Оцінка «**зараховано**» (**A** – високий рівень навчальних досягнень) виставляється, якщо студент набрав 90-100 балів, відповідь студента є повною, логічно структурованою, з правильним використанням наукових термінів, творчим підходом до виконання практичних завдань. Письмові завдання виконані цілком, відповідь обґрунтована й правильно оформлена. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест - 1 бал) – 37- 40 б.

Оцінка «**зараховано**» (**B** – достатній рівень початкових досягнень) виставляється, коли студент набрав 80-89 балів, відповідь студента показує, що він добре опанував матеріал навчального курсу, уміє застосовувати знання у стандартних ситуаціях, аналізувати й систематизувати інформацію, володіє понятійним апаратом, характеризується достатнім рівнем компетентності у відповідях на питання заліку; але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу, є спірна

аргументація; письмові завдання виконані цілком, однак допущені незначні неточності у відповідях або оформленні письмової роботи. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест – 1 бал) – 30- 36 б.

Оцінка «**зараховано**» (С – достатній рівень навчальних досягнень) виставляється, коли студент набрав 70-79 балів, відповідь студента загалом демонструє знання основних понять і категорій та взаємозв'язку між ними, вірно розуміння змісту основних теоретичних положень; вказує на уміння давати змістовний аналіз матеріалу з поставленого питання; демонструє послідовність у виконанні практичного завдання; однак студентом допущені неточності чи прогалини при поясненні окремих аспектів залікових питань; розкриття ключових проблем має репродуктивний, тезовий характер; оформлення роботи містить виправлення; окремі формулювання є нечіткими, міститься інформація, котра не відноситься до змісту залікового питання; алгоритм виконання практичного завдання схематичний. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест – 1 бал) – 21- 29 б.

Оцінка «**зараховано**» (Д – середній рівень навчальних досягнень) виставляється, коли студент набрав 60-69 балів, відповідь студента є недостатньо повною і показує, що навички роботи із вивченим матеріалом сформовані на низькому рівні; студент не вміє вільно оперувати інформацією, самостійно викласти зміст залікових питань; у практичному завданні та оформленні відповіді допущено фактичні й змістові помилки. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест – 1 бал) – 13- 20 б.

Оцінка «**Зараховано**» (Е – середній рівень навчальних досягнень) виставляється, якщо студент набрав 50-59 балів; відповідь студента викладена недостатньо аргументовано, з порушеннями логіки; свідчить про прогалини у знаннях або ж невірне розуміння окремих аспектів поставленого питання; відповіді непереконливі, плутає поняття, невпевнено почуватися, виконуючи практичні завдання, не вміє систематизувати факти та явища, давати їм належну оцінку, пов'язувати із майбутнім фахом; письмові завдання виконані й оформлені на недостатньому рівні, частково із грубими помилками. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест – 1 бал) – 9- 12 б.

Оцінка «не зараховано»/ з можливістю повторного складання (FX – початковий рівень навчальних досягнень) виставляється студентові, який набрав 35-49 балів; відповідь студента свідчить про те, що теоретичний зміст курсу засвоєний фрагментарно, необхідні практичні уміння і навички не сформовані, відповідь не повна, аргументація відсутня взагалі або ж є безсистемною чи алогічною, студент не володіє понятійним апаратом, відзначається низьким рівнем компетентності; письмові завдання не виконані або виконані із грубими помилками; за додаткової самостійної роботи над матеріалами курсу можливе підвищення якості виконання завдань. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест – 1 бал) – до 6-8 б.

Оцінка «не зараховано» (F) виставляється студентові, який набрав 1-34 бали; студент не спроможний дати відповідь на питання або ж його відповідь є неправильною, містить грубі змістовні помилки; аргументація відсутня взагалі чи є безсистемною і алогічною; практичне завдання не виконане. У разі тестового контролю: 40 тестів (1 тест – 1 бал) – 0-5 б. Необхідне повторне вивчення курсу.

КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ (залік)

1. Булінг як явище в закладі освіти.
2. Безпечне освітнє середовище та його ознаки.
3. Зміст поняття «насильство».
4. Специфічні форми насильства.
5. Газлайтинг як форма психологічного насильства.
6. Домашнє насильство: види та прояви.
7. Поняття агресії та гніву.
8. Різниця між булінгом і конфліктом.
9. Форми булінгу та їх характеристика.
10. Види булінгу та їх характеристика.
11. Фізичний булінг та його ознаки
12. Вербальний булінг та його ознаки.
13. Психологічний булінг та його ознаки.
14. Сексуальний булінг та його ознаки.
15. Економічний булінг та його ознаки.
16. Кібербулінг, різновиди загроз і способи самозахисту.
17. Ознаки булінгу та їх характеристика.
18. Мобінг. Різниця між булінгом і мобінгом.
19. Булер (кривдник) та його психологічна характеристика.
20. Буллі (жертва) та його психологічна характеристика.
21. Спостерігачі як учасники булінгу.
22. Фази булінгу.
23. Стокгольмський синдром та його прояви.
24. Трикутник Карпмана.
25. Поняття віктимної поведінки.
26. Піраміда ненависті.
27. Причини виникнення булінгу, їх характеристика.
28. Наслідки булінгу.
29. Маркери булінгу.
30. Міфи про булінг.
31. Алгоритм діяльності вчителя у разі виникнення ситуації булінгу.
32. Юридична відповідальність за булінг.
33. Чинна нормативно-правова база протидії булінгу.
34. Профілактична робота щодо попередження насильства в сучасній початковій школі.

35. Первинна профілактика булінгу та її характеристика.
36. Вторинна профілактика булінгу та її характеристика.
37. Третинна профілактика булінгу та її характеристика.
38. Профілактика кібербулінгу.
39. Шляхи протидії булінгу в шкільному середовищі.
40. Інструменти створення безпечного середовища в закладах освіти.
41. Способи вирішення конфліктів: поради для молодших школярів.
42. Комплексний підхід до попередження та протидії булінгу (цькуванню) в закладах освіти.
43. План заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти.
44. Повноваження та обов'язки працівників закладу освіти з попередження та протидії булінгу (цькуванню).
45. Проективні методика та методика їх застосування у діагностиці булінгу.
46. Діагностика булінгу та насильства як одна із умов його профілактики.
47. Методи діагностики булінгу.
48. Діагностика шкоди фізичному і психічному здоров'ю, спричиненої булінгом (цькуванням).
49. Ігрові методи діагностики булінгу (цькування) в групі/класі.
50. Екологічність роботи з протидії булінгу (цькуванню). Робота з власними переживаннями.
51. Підтримка дітей з особливими освітніми потребами в ситуації булінгу.
52. Навички стабілізації емоційного стану вчителя.
53. Заходи з протидії булінгу (цькуванню) молодших школярів.
54. Правила роботи з випадком булінгу (цькування) і як не слід працювати.
55. Поради для батьків «Що робити, коли Ваша дитина стала жертвою булінгу?».
56. Пам'ятка для жертв булінгу.
57. Психологічна допомога дітям – жертвам булінгу.
58. Педагогічна допомога дітям – жертвам булінгу.
59. Спеціальна допомога дітям – жертвам булінгу.
60. Типові помилки в доведенні випадків булінгу.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Англійське слова «bully» означає

- а) сумний, ображений
- б) похмурий, відлюдькуватий
- в) активний, експресивний
- г) хуліган, забіяка

2. Булінг - це

- а) тривалий процес особливого ставлення з боку дитини або групи дітей до іншої дитини або дітей
- б) тривала сварка між дітьми
- в) неповага до вчителя у закладі освіти
- г) будь-яка навмисна, повторювана агресивна поведінка, спрямована кривдником на жертву з тієї ж вікової групи

3. Вкажіть форму булінгу з такими ознаками: умисні штовхання, удари, стусани, підніжки, побої, кусання, дряпання, плювання тощо

- а) кібербулінг
- б) психологічний булінг
- в) статичний булінг
- г) фізичний булінг

4. Вкажіть форму булінгу з такими ознаками: погрози, переслідування, залякування, насмішки

- а) фізичний
- б) соціальний
- в) ейдетичний
- г) психологічний

5. Вкажіть форму булінгу з такими ознаками: жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж

- а) астробулінг
- б) мобібулінг
- в) графобулінг
- г) кібербулінг

6. Вкажіть форму булінгу з такими ознаками: надсилання оголених зображень і повідомлень сексуального характеру, домагання, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток

- а) фізичний
- б) психологічний
- в) економічний
- г) секстинг

7. У ситуацію булінгу зазвичай потрапляють:

- а) діти, які навчаються у початковій школі
- б) діти, які погано навчаються
- в) діти, які добре навчаються
- г) діти, стосовно яких існують стереотипи та упередження

8. У ситуації булінгу беруть участь... Оберіть правильне твердження

- а) агресор, кривдник, вчитель
- б) кривдник, жертва, поліцейський
- в) нападник, постраждалий, батьки
- г) кривдник, жертва, спостерігачі

9. Вкажіть, що з перерахованого нижче Не є булінгом

- а) постійне приниження дитини через мобільний телефон
- б) постійне ігнорування дитини однолітками
- в) систематичне фізичне насилля однолітками над своїм однокласником
- г) постійне порушення правил поведінки в закладі освіти

10. Які наслідки можуть бути для дитини, яка опинилася в ситуації булінгу?

- а) у дитини буде міцний характер
- б) у дитини розвинуться кращі лідерські якості характеру
- в) у дитини виробиться вміння себе захищати
- г) у дитини можуть виникнути різні захворювання, які потребуватимуть довгого лікування

11. Безпечне освітнє середовище – це (оберіть правильний варіант відповіді)

- а) надання якісних послуг з харчування дітей
- б) дотримання санітарних умов і правил
- в) сукупність умов в закладі освіти та поза ним, які сприяють якісному навчанню
- г) сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди

12. Синонім до слова гейзинг

- а) правосуддя
- б) підтримка
- в) розуміння
- г) дідівщина

13. Форма психологічного насильства, маніпуляція, метою якої є змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття навколишньої дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість - (оберіть правильний варіант відповіді)

- а) гемблінг
- б) гейзинг
- в) гіпноз
- г) газлайтинг

14. Основна ознака насильницької поведінки

- а) конфліктність
- б) емоційність
- в) холеричність
- г) агресивність

15. За статистикою...% жертв боулінгу нікому про це не говорять, навіть батькам (укажіть відсоток)

- а) 70%
- б) 60%
- в) 50%
- г) 40%

16. Кібербулінг - це

- а) систематичне приниження дитини за допомогою вербальних засобів
- б) систематичне фізичне насилля над дитиною
- в) систематичне вимагання в дитини грошей
- г) систематичне цькування за допомогою засобів електронної комунікації

17. Наклеп - це

- а) жарт
- б) емоційні репліки в соціальних мережах
- в) обряд ініціації
- г) неправдива інформація образливого характеру

18. Буллі - це

- а) той, хто вчиняє булінг
- б) той, хто є свідком цькування
- в) той, хто протидіє булінгу
- г) той, хто є жертвою кривдника

19. Група хлопчиків у третьому класі обговорює можливість пограти на вихідні у футбол, ігноруючи при цьому одного хлопчика, вдаючи, що його не існує. Це повторюється постійно. Про який вид булінгу йдеться у наведеній ситуації?

- а) вербальний
- б) фізичний
- в) контактний
- г) соціальний

20. Чи можуть учні піддаватися булінгу поза територією закладу освіти?

- а) ні, ніколи
- б) таке неможливе, бо булінг - це шкільне явище
- в) лише у випадку, коли близько немає дорослих
- г) такі випадки можуть трапитися під час шкільних екскурсій, по дорозі до дому, у дворі будинку

21. Булінг і конфлікт - це тотожні поняття?

- а) так, між ними немає великої різниці
- б) так, бо в основі і одного, й іншого-сварка
- в) це синоніми
- г) ні, конфлікт - поодинокий випадок, булінг - агресивна поведінка, що повторюється

22. Найбільш характерні реакції дітей молодшого шкільного віку, які пережили насильство у сім'ї:

- а) депресії, суїцидальна поведінка, протиправні дії
- б) відставання розвитку від вимог віку, невихованість, зловживання наркотичними речовинами
- в) нічні кошмари, енурез, гіперактивність
- г) невротичні розлади, агресія, ускладнення в школі

23. Зміст якого поняття розкриває подане визначення: протилежність булінгу; толерантне ставлення до інших, наповнення спілкування радістю, втіхою; вияв турботи, емпатія, підтримка.

- а) газлайтинг
- б) гемблінг
- в) гейзинг
- г) гледінг

24. У процесі діагностики булінгу використовуються такі методи (оберіть варіант з НЕправильною відповіддю)

- а) спостереження, бесіда
- б) анкетування, проєктивні методики
- в) тести, опитування
- г) співпраця, співробітництво

25. Організація профілактичної інформативно-просвітницької роботи щодо попередження булінгу передбачає (оберіть повний варіант відповіді)

- а) залучення дитини до спорту, мистецтва, кіно
- б) залучення дитини до гурткової роботи, інсценізації, природоохоронної діяльності
- в) система ігор, спортивних заходів, волонтерства
- г) система лекцій, бесід, дискусій

26. Первинна профілактика булінгу спрямована на те, щоб (оберіть правильний варіант відповіді)

- а) здійснити втручання у відповідь на конкретні випадки булінгу
- б) навчити учнів як діяти в ситуації боулінгу
- в) організувати всебічний психологічний супровід
- г) навчити учнів як взаємодіяти з однокласниками та дати змогу зрозуміти шкідливі наслідки участі в булінгу

27. Для здійснення превентивної діяльності та вирішення ситуації насильства чи булінгу важливо застосовувати (оберіть правильний варіант відповіді)

- а) корекційний підхід
- б) діагностичний підхід
- в) педагогічний підхід
- г) командний підхід

28. Якщо жертві булінгу необхідна допомога, варто звернутися до

- а) директора школи
- б) дільничого інспектора
- в) сімейного лікаря
- г) на Національну дитячу «гарячу лінію» для дітей і батьків з питань захисту їхніх прав

29. У чому перевага ігрових методів діагностики булінгу?

- а) забезпечують невимушену та дружню атмосферу
- б) сприяють більш вираженню емоцій і думок учнів
- в) дозволяють виявити динаміку комунікації та відносин учнів у класі
- г) усі відповіді правильні

30. На чому має акцентувати увагу вчитель у профілактиці булінгу в інклюзивних класах?

- а) гіперопіка дитини з особливими потребами
- б) співчуття до дитини з особливими освітніми потребами
- в) встановлення чітких правил поведінки для дитини з особливими потребами й для усіх інших учнів
- г) позитивний психологічний фон, атмосфера рівності

31. Найефективнішою антибулінговою програмою у світовому досвіді протидії булінгу визнано

- а) усі відповіді правильні
- б) «Метод Фарста», Швеція
- в) програму кримінальної відповідальності з 10-ти років, Великобританія
- г) загальнонаціональну програму Дена Ольвеуса, Норвегія

32. Комплексний підхід до попередження та протидії булінгу у закладах освіти передбачає такі напрямки:

- а) юридичний, моніторинговий
- б) тактичний, стратегічний
- в) тематичний, толерантний
- г) управлінський, просвітницький

33. Гаряча телефонна лінія щодо булінгу

- а) 118111
- б) 116123
- в) 116103
- г) 116000

34. Директор школи зобов'язаний повідомити уповноважені органи Національної поліції (ювенальна поліція) та службу у справах дітей про кваліфікований Комісією випадок булінгу протягом (оберіть правильний варіант відповіді)

- а) одного тижня
- б) однієї години
- в) трьох днів
- г) одного дня

35. Неповідомлення директором закладу уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу – тягне за собою (оберіть правильний варіант відповіді)

- а) виправні роботи на строк до одного року
- б) відрахуванням до 60 - ти відсотків заробітку
- в) звільнення з посади
- г) накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

36. Закон про протидію боулінгу набув чинності

- а) 18 серпня 2016 року
- б) 21 грудня 2017 року
- в) 5 травня 2018 року
- г) 19 січня 2019 року

37. Яка посадова особа закладу освіти в межах повноважень розглядає заяви про випадки боулінгу (цькування) та скликає засідання комісії з розгляду випадку булінгу?

- а) дільничий інспектор
- б) шкільний психолог
- в) заступник директора з виховної роботи
- г) керівник закладу освіти

38. Найкращий спосіб профілактики булінгу в закладі освіти

- а) дати учням можливість самостійно домовитися
- б) викликати директора, батьків і поліцію
- в) спільно з батьками звернутися до психіатра
- г) спільно з учнями створити кодекс правил поведінки в школі, заохочувати до протидії булінгу

39. При спілкуванні з дитиною, яка постраждала від насильства, неприпустимо

- а) обіцяти нагороду за надання інформації
- б) підганяти дитину
- в) обіцяти дитині, що ви не збираєтеся розказувати комусь про те, що почули
- г) усі відповіді правильні

40. Якщо дитині важко розказувати про події, які вона пережила, необхідно запропонувати відтворити болісну ситуацію за допомогою: (оберіть НЕправильний варіант)

- а) малюнка
- б) ляльок
- в) предметів
- г) однокласників

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навч. посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

2. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація : навчальний посібник для соціальних педагогів та практичних психологів / За ред. О. Пошкової. Суми : Університетська книга, 2009. 346 с.

3. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник у 2-х част. Ч.І. Теоретична частина. Київ, 2016. 188 с.; Ч.ІІ. Практична частина. Київ, 193 с.

4. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.

5. Горбунова В. Виховання без нервування: як упоратися з упертюхами, ледарями, плаксіями, розбишаками, крикунами та хитрунами : майстер-клас для мам і тат. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 399 с.

6. Єфімова А.В., Ревенко С.П., Дикуха В.С., Доманчук Д.С. Шляхи протидії, запобігання та подолання наслідків насильства: метод посіб. Для тренерів з проведення тренінгів, викладачів, соціальних працівників та практичних психологів / Херсон. Держ. ун-т, Соц.-психолог. Ф-т.Херсон: Гельветика, 2019. 176 с.

7. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

8. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навч.-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л.,

Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

9. Ільїна Н. М. Конфлікти в загальноосвітній школі: навч. посіб. Суми: Учнів. книга, 2015. 182 с.

10. Кальчева О. Ю., Місяк О. К. Управління гнівом: навч.-метод. посіб. Київ, 2016. 67 с.

11. Ковальчук В.А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя : навч. посіб. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 100 с

12. Колендзян Н.М. Як допомогти агресивній дитині (ігри, вправи, виховні заходи, психодіагностичні методики): методичний посібник. Кам'янець-Подільський. 2015. 76 с.

13. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К. 2018. 140 с.

14. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навчально-методичний посіб. - Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.

15. Кошова І.В., Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с

16. Кузьменко В. В., Діса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 68 с.

17. Методичні рекомендації щодо організації роботи у закладах освіти з профілактики булінгу / Методичний центр Управління освіти адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради. Харків, 2019. 57 с.

18. Найдьонова Л.А. Діагностика булінгу і кібербулінгу: методичні рекомендації. Вид. 2-ге, доп. 2020. 105 с.

19. Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія : щорічна державна

доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2018 року / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2019. 180 с.

20. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення. Методичні рекомендації: К.: ТОВ Агентство Україна, 2017. 76 с.

21. Петрочко Ж.В. Діти в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав: монографія. Рівне: видавець О.Зень, 2010. 368 с.

22. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 103 с.

23. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодшого школяра / Упоряд. О. А. Атемасова. Х.: Вид-во «Ранок». 2014. 176 с.

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18 груд. 2018 р. № 2657- VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

25. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К: ТОВ Агентство «Україна», 2019. 132 с.

26. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч. посібник / укл. Лариса Мафтин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 368 с.

27. Психологічні чинники протидії булінгу: аналіт. огляд [Мотлях О., Андросюк В., Левченко Ю., Суденко Ю.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 35 с.

28. Скажемо булінгу ні!: методичний посібник / укладач Т.М. Соколенко. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 62 с.

29. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. 6-ге вид. Київ: Каравела, 2019. 400 с.

30. Смазнова І. С. Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс : монографія . Одеса : Фенікс, 2019. 378 с.

31. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Електронний ресурс. Режим доступу <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/16/Strateh.vpro.vadzh.hendern.rivn.u.sferi.osvity.do.2030.roku.16.03.2023.pdf>

32. Стоп шкільний терор. Особливості цькувань у дитячому віці. Профілактика та протистояння боулінгу. 2017. 84 с.

33. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід: монографія / О.Янкович, О.Кікінежді, І.Козубовська, В. Поліщук та ін. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 300 с.

34. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі. Вінниця: КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.

35. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол: В.В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р.А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н.В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.

36. Форнасарі Елеонора. Здолай булінг разом із героями казок. Видавництво Старого Лева. 2021. 72 с.

37. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. Київ, 2018. 56 с.

38. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика : навч. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.

39. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження [І. Бекешкіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені І.В.Вернадського: www.nbuv.gov.ua
2. Безпечне освітнє середовище та формування поведінки дітей в інтернеті – важливе завдання для Міністерства. Міністерство освіти і науки України : [сайт]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-169-seredovishe-ta-formuvannya-povedinki-ditej-v-interneti-vazhlive-zavdannya-dlyaministerstva>
3. Богуславська А. Насильство у школі. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/904/171/32933>.
4. Жеброва А. О. Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх. Шифр наукової роботи «STOP BULLYING». 34 с. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/>
5. Кібербулінг: види, ознаки, відповідальність. LegalAid. Безоплатна правова допомога : [сайт]. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/kiberbuling-vydy-oznaky-vidpovidalnist/>
6. Куртова С.С. Булінг у школі [Електронний ресурс]. – Режим _____ доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/
<http://trppjournal.com.ua/> «Теоретичні і прикладні проблеми психології» .
7. 40% дитячих самогубств – це наслідок булінгу з боку однолітків. Главком : [сайт]. URL: <https://glavcom.ua/news/40-dityachih-samogubstv-cenaslidok-bulingu-z-boku-odnolitkiv-doslidzhennya-455022.html>
8. Мобінг: поняття, різновиди, причини, наслідки. WikiLegalAid. Безоплатна правова допомога : [сайт]. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>.
9. Мойса Б., Сидоренко І. Кібербулінг: можливо захиститися? Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства» : [сайт]. URL: <https://rescentre.org.ua/bezpeka-ditei-v-interneti/kiberbulinh-zakhystytysiamozhlyvo>.

10. Навчання дітей безпеці в Інтернеті. Європейський контекст – <http://osvita.mediasapieris.kiev.ua>

11. Окремі аспекти захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації. Інформаційно-ресурсний цент «Дитинство без насильства» : [сайт]. URL: <https://rescentre.org.ua/zakonodavstvo-ta-pravovi-pytannia/okremiaspekty-zakhystu-ditei-vid-seksualnoho-nasylstva-ta-ekspluatatsii>

12. Панасевич С. В. Методичні рекомендації «Профілактика булінгу як соціального явища у шкільному середовищі». URL: <http://gorodnya.osv.org.ua/metodichni-rekomendaciiprofilaktika-bulingu-yak-socialnogo-yavischa-u-shkilnomu-seredovischi-panasevich-svmetodistsihologichnoi-sluzhbi-gorodnyans/>

13. Поради батькам. URL: <https://sites.google.com/site/ohtskola11/nadopomogu-batkam>.

14. Правила Інтернет-безпеки й Інтернет-етики для дітей і підлітків – <http://www.chi.kiev.ua>

15. Профілактика булінгу та кібербулінгу в учнівському середовищі. Іванківський районний ліцей : [сайт]. URL: http://lyceum.net.ua/stop_bullying/1572-proflaktika-bulngu-ta-kberbulngu-vuchnivskomu-seredovisch.html

16. Робота гарячої лінії. Громадська організація «Ла Страда – Україна» : [сайт]. URL: http://old.la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_30_robota-garyachoyi-liniyi.html.

17. Рекомендації експертів батькам, у яких є діти молодшого й середнього шкільного віку й доступ до Інтернету. Практична інформація допоможе попередити загрози й зробити роботу дітей в Інтернеті корисною та безпечною. Конфіденційність і безпека в Інтернеті: запитання й відповіді - <http://windows.microsoft.com>

18. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний - рівному/рівна/рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Київ: ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/porozuminnyala-stradametodposibniksayt.pdf> –

19. Що таке мобінг і як його уникнути: практичні поради. Відділ освіти Жашківської міської ради : [сайт]. URL: <https://zhashkivosvita.gov.ua/scho-take-mobing-i-yak-jogo-uniknuti-praktichni-poradi-10-06-45-16-09-2019/>

20. Явище булінгу: підходи до визначення поняття та різновиди. Портал превентивної освіти : [сайт]. URL: <http://autta.org.ua/ua/materials/material/YAvishche-bul-ngu--p-dhodi-doviznachennya-ponyattya-ta-r-znovidi/>.

21. Як запобігти булінгу? Поради та вправи на емпатію. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/yak-zapobigti-bulingu-poradi-ta-vpravi-dlya-rozvitkuempati>

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Аб'юз – насильство, образа, жорстоке поводження.

Авторитет – загально визнаний вплив індивіда на інших, який ґрунтується на його суспільному положенні, посаді, статусі тощо.

Агресивність – ситуативний стан, який характеризується афективними спалахами гніву чи злоби та імпульсивними проявами поведінки, спрямованими на об'єкт фрустрації, що став причиною конфлікту. Проявляється як негативна риса характеру переважно у нестриманих, невихованих людей, які використовують її як силовий засіб для досягнення власної мети.

Агресія – цілеспрямована деструктивна поведінка людини, яка суперечить суспільно встановленим нормам і завдає іншим фізичної шкоди чи спричиняє психологічний дискомфорт (напруженість, пригніченість, страх тощо).

Адаптація – пристосування живого організму до динамічних умов зовнішнього і внутрішнього середовища.

Адаптація соціальна – процес активного пристосування індивіда до соціального середовища, в якому він перебуває.

Адиктивна поведінка – вид девіантної поведінки, що виникає в результаті нестримного бажання пережити надмірні емоції за допомогою штучної зміни свого психічного стану.

Адикція (залежність) – непереборний потяг до вживання певної природної або штучної речовини (нікотин, алкоголь, наркотики та ін.), що супроводжується тенденцією до збільшення доз, підвищення толерантності та формування синдрому відміни; нав'язливе бажання виконувати певну діяльність.

Активність особистості – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Активність особистості проявляється у творчих, вольових актах, спілкуванні.

Аномалія – неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірності.

Апатія – психічний стан, за якого людина стає пасивною, байдужою до всього; відсутність почуттів, емоцій, інтересу чи стурбованості щодо чого-небудь.

Арт – терапія – метод психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві та творчості.

Асертивність – уміння людини впевнено і гідно поводитись, наполегливо відстоювати свої права чи точку зору, не зневажаючи прав інших.

Атракція – процес виникнення привабливості при сприйманні людини людиною. Проявляється як особлива соціальна установка суб'єкта на іншу людину внаслідок емоційного ставлення до неї.

Аутинг – підвид кібербулінгу, публічна публікація приватної та конфіденційної інформації; розголошення інформації про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність іншої людини без її згоди.

Аутотренінг – метод психологічного розвантаження, зняття нервового збудження, м'язового розслаблення шляхом повторення спеціальних оптимістично-мобілізуючих формул (фраз, афірмацій).

Афект – сильне і короточасне нервове збудження, емоційний стан під час якого знижується ступінь самовладнання; супроводжується різко вираженими руховими проявами, змінами у діяльності внутрішніх органів, втратою вольового контролю за власними діями і бурхливим вираженням емоцій.

Афектація – незвичний, надмірний стан збудження, що виявляється у неприродних інтонаціях, міміці, жестах, позах, мовних зворотах.

Бажання – прагнення, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння; один із структурних компонентів розвитку вольового процесу: переживання людиною своїх актуальних потреб.

Безнадійність – психічний стан людини, особливістю якого є повна втрата сподівань на можливість досягнення мети.

Безсилля – психічний стан людини, який характеризується негативними переживаннями, зумовленими неможливістю або невмінням виконати заплановану діяльність чи задовольнити актуальну потребу.

Безпека – стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує.

Безпечне освітнє середовище - сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди.

Бесіда – розмова з кимось; метод збирання необхідної інформації за спеціально розробленою програмою в процесі вербальної комунікації.

Біль – відчуття фізичного страждання, прикрості, образи, смутку.

Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Великодушний – який має прекрасні душевні якості, благородні почуття, велику доброзичливість

Взаємність – взаємне почуття дружби, кохання або почуття у відповідь на дружбу, кохання і т. ін.

Взаємодія – взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь.

Виключення – онлайн бойкот або обмеження доступу до спільної онлайн активності.

Витримка – вміння володіти собою в будь-яких обставинах.

Виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Відповідальність – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова; серйозність, важливість справи, моменту тощо.

Відчай – почуття сильного душевного болю, безвихідності, розпач, безнадія, зневіра людини у своїх можливостях.

Віктимність – схильність стати жертвою злочину.

Воля – свідоме і мотивоване керування особистістю власною активністю для подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів у досягненні мети.

Газлайтинг – форма психологічного насильства, маніпуляція, метою якої є змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття навколишньої дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість.

Гейзинг – ритуалізоване жорстоке або принизливе поводження в процесі ініціації при вступі у певну групу та подальшої підтримки ієрархії в цій групі.

Гемблінг (ігроманія) – поведінкова залежність, патологічна пристрасть до азартних ігор.

Гендер – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належним для жінок і чоловіків.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гіперактивність дитяча – відхилення від вікових норм в онтогенетичному розвитку дитини, характерними симптомами якого є надмірна, навіть недоречна активність, значна неухважність, імпульсивність у поведінці та інтелектуальній діяльності, труднощі у взаєминах з іншими, низька самооцінка.

Гіперпротекція – хибний тип виховання, який виявляється в надмірному опікуванні дитини, позбавленні її самостійності, концентрації життя батьків лише навколо дитини.

Гледінг – протилежність булінгу; толерантне ставлення до інших, наповнення спілкування радістю, втіхою; вияв турботи, емпатія, підтримка.

Глузувати – уїдливо насміхатися; висміювати когось або щось.

Гнів – почуття сильного обурення; стан нервового збудження, роздратування, гнівання.

Гра – діяльність людини з моделювання іншого виду діяльності з розважальною чи навчальною метою.

Гріфінг – зловживання, покликані розсередити людей в онлайн-іграх.

Громадська думка – система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їх діяльності і спілкування та виражає ставлення до різних явищ, подій, що становлять загальний інтерес.

Гуманізм – людинолюбство; людяність, увага й любов до людини, готовність їй допомогти; один із провідних принципів педагогіки.

Девіантна поведінка – система дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечить загальноприйнятим соціальним нормам права, культури й моралі.

Деадаптивна поведінка – небажання або невміння дотримуватися норм соціального середовища, що призводить до порушення прав інших людей.

Делінквентна поведінка – поведінка індивіда, що порушує норми громадського правопорядку, загрожує благополуччю інших людей або суспільству взагалі та може бути правомірно покараною.

Депресія – психічний стан людини, який виникає на фоні негативних емоційних переживань, зумовлених загальним або психічним захворюванням чи реакцією організму на важкі життєві ситуації (смерть близької людини, сильне розчарування у когось або чомусь, втрата життєвої перспективи тощо).

Дефекти сімейного виховання – помилки, яких допускаються батьки в процесі взаємодії та виховного впливу на дитину, що можуть призвести до відхилень у психічному розвитку дитини і вплинути на стан її здоров'я.

Дисципліна – твердо встановлений порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів даного колективу; витриманість, звичка до суворого порядку.

Дискримінація – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за расовою або національною належністю, політичними і релігійними переконаннями.

Діагностика – галузь знань, що визначає теорію і методи організації процесів постановки діагнозу, а також принципи побудови засобів діагностування.

Діссінг – передача або публікація компрометуючої інформації про жертву онлайн.

Доброзичливий – який бажає, зичить людям добра, співчутливо ставиться до інших, дбає, піклується про них.

Добро і зло – оцінні, полярні морально-етичні категорії, що відображають уявлення людей про морально-цінне, бажане (добро) й морально негативне (зло) в природі й суспільному оточенні; добро – усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям, благо, позитив; зло – лихо, біда, усе протилежне добру.

Доброта – чутливе, дружнє ставлення до людей; привітність, ласка, прихильність.

Довір'я (довіра) – ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість.

Емоції – етичний принцип, згідно з яких підґрунтям моральності є прагнення людини до щастя (до суспільного щастя) - соціальний евдемонізм, до особистого - індивідуальний евдемонізм).

Досвід – сукупність знань, умінь, що здобуваються у процесі життя, на практиці; мудрість, практика, школа життя.

Дотепність – витонченість думки і здібність оформляти її у вигляді влучних, гострих або смішних висловів; виразність і точність у передаванні суті чого-небудь.

Дружба – стосунки, відносини, в основі яких лежить взаємна прихильність, довір'я, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, спільність інтересів і т. ін.

Егоїзм – риса характеру, що полягає у себелюбстві, байдужості до людей, постійному нехтуванні суспільними інтересами задля особистих інтересів, самолюбство.

Егоцентризм – риса характеру, що полягає в крайньому індивідуалізмі; зосередженість особистості на власних цілях, прагненнях та переживаннях і неспроможність унаслідок цього сприймати іншу людину як відмінну від себе особистість.

Екзальтація – стан надмірної захопленості, що характеризується високою збудженістю.

Емоції – реакції людини на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості й переживань; складні та багатогранні переживання; хвилювання, збудження.

Емоційна депривація (дефіцит емоцій) – довгочасна відсутність ласки, турботи, людської теплоти, розуміння.

Емоційний – чуттєвий, сердечний, душевний; який легко збуджується, швидко реагує на що-небудь; нестримний, запальний, пристрасний.

Емпатія – здатність індивіда емоційно реагувати на переживання інших людей, розуміти їх стан, відчуття і думки.

Жертва насильства в сім'ї – член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї.

Жорстокість – риса особистості, що визначається як байдужість до страждань людей або прагнення завдати страждань іншим.

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною.

Завдання виховання – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

Загальнолюдські цінності – світоглядні ідеали, моральні норми, які відображають духовний досвід усього людства; сукупність уявлень про істинно людське, гідне, праведне, добре – все, що об'єднує людей.

Закон – встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу; загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки; основні правила в якій-небудь ділянці людської діяльності.

Збудження – стан нервового піднесення, неспокою, хвилювання, підвищеної активності, похваллення.

Звичка – певний спосіб дії, життя, манера поведінки, висловлювання; уміння, навик, набуті тренуванням, досвідом.

Злочин – протиправне, суспільно небезпечне діяння, що класифікується за певними нормами кримінально-процесуального права (згвалтування, вбивство, нанесення значних тілесних пошкоджень тощо).

Ідеал – найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю, прагнення; взірць досконалості; досконалість, довершення, приклад.

Ідентифікація – широке поняття психологічної науки стосовне психічного процесу уподібнення себе з іншим індивідом чи групою на основі емоційного зв'язку; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків.

Імпульсивність – риса характеру людини, проявляється в її схильності до швидкоплинних, непродуманих дій під впливом першого імпульсу.

Інертність – властивість людини, що проявляється у пасивності, млявості, уповільненості.

Ініціація – обряд посвячення, що містить різні випробування; початок, що забезпечує видозміни.

Інцест – сексуальні стосунки з кровними родичами.

Істерія – вид неврозу, який проявляється у патологічному стані психіки людини, пов'язаному з надмірною схильністю до навіювання і самонавіювання та слабкістю свідомого контролю за поведінкою; характеризується демонстративністю поведінки; типові прояви: театральність, манірність поведінки, зовнішнє демонстрування глибоких переживань.

Кетфішінг – вид кібербулінгу, крадіжка онлайн-профілю жертви або створення фейхових профілів з метою зав'язати онлайн стосунки з третіми особами.

Кібербезпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору.

Кіберкомунікативна залежність – спілкування в чатах, блогах, участь у телеконференціях, що може призвести до заміни реальної взаємодії віртуальною.

Кіберсексуальна залежність – непереборний потяг до обговорення сексуальних тем на еротичних чатах «для дорослих», відвідування порнографічних сайтів і заняття кіберсексом.

Кібербулінг – умисне цькування щодо визначеної особи у кіберпросторі, як правило, впродовж тривалого проміжку часу.

Кібергрумінг – вид сексуального насильства проти дітей в Інтернеті.

Кіберпростір (віртуальний простір) – середовище, яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації

суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних.

Кіберхуліганство – інформаційні атаки через Інтернет (кібербулінг, кібергрумінг, гриферство тощо).

Кінесика – сукупність різноманітних рухів тіла (міміка, жести), які використовуються людиною у процесі спілкування з іншими людьми (за винятком рухів мовного апарату); наука, предметом вивчення якої є засоби спілкування.

Комунікабельність – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товарицькість.

Консенсус – згода, спосіб врегулювання конфліктів, орієнтований на спільне узгоджене рішення проблеми.

Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка.

Конформізм – пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання реального стану речей, законів, норм, правил, безумовне схиляння перед авторитетами, ігнорування унікальності поглядів, інтересів, уподобань і т. д.

Конфронтація – протиборство, протиставлення різних думок, інтересів, цілей.

Корекція – виправлення чого-небудь.

Лихослів'я – уживання лайливих, соромітних слів; грубі, недоброчливі слова і вирази, вживані щодо кого-небудь.

Любов – почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання; почуття глибокої сердечної прив'язаності до когось або чогось; відданість, пошана, шаноба.

Маніпулювання – приховане управління людьми та їхньою поведінкою; форма навмисного впливу однієї людини на іншу з метою досягнення своїх цілей, зміни поведінки чи переконань цієї особи.

Мобінг – деструктивне явище; цькування учасника трудових відносин; систематичне цькування учителя..

Мета виховання (загальна) – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, яка б постійно проявляла суспільну активність.

Мораль – система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства; етика; повчальний висновок із чогось; повчання, настанови, поради.

Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Мотивація – свідомі чи несвідомі психічні фактори, що спонукають до здійснення певних дій; наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями, вчинками, явищами. Мотивами можуть бути потреби, інтереси, захоплення, емоції, установки, ідеали та ін.

Навіювання (сугестія) – спрямований вплив на свідомість і поведінку людини або групи людей з метою створення у неї певного психічного стану або спонукання до певних дій.

Нав'язливий веб-серфінг – блукання у Всесвітній мережі; інформаційний пошук у віддалених базах даних (читання інформації на форумах, блогах, перегляд інформації в різних форматах тощо).

Наклеп – неправдива інформація образливого характеру.

Наркоманія – захворювання, яке виражається фізичною або психологічною залежністю від наркотичних речовин.

Насильство – будь-яке застосування сили щодо беззахисних.

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

Настрій – загальний емоційний стан людини, що характеризує її життєвий тонус упродовж певного часу.

Неврози – функціональні нервово-психічні розлади, які виникають і розвиваються внаслідок тривалого впливу різних (біологічних і соціально-психологічних) психотравмуючих факторів, емоційного або розумового перевантаження.

Невротизм – стан особистості, який характеризується підвищеною емоційною нестійкістю, тривожністю, низькою самоповагою і вегетативним неврозами.

Негативізм дитячий – демонстративний протест дитини проти незадовільного ставлення до неї з боку ровесників і дорослих; проявляється у протидії втручанням в її справи, упертості, грубоствах та відмові виконувати вимоги старших.

Ненависть – стійке негативне почуття людини, антитеза любові; характеризується відчуттям гніву, ворожістю, огидою, бажанням заподіяти комусь біль чи шкоду.

Неприязнь – неприязне, недружелюбне, вороже ставлення; неприхильність до когось.

Норма – сукупність ознак, які характеризують певний стан здоров'я людини; звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т. ін.; правило, стандарти; зразок, правило поведінки людей у суспільстві.

Оптимізм – світосприймання, перейняте бадьорістю, життєрадісністю, твердою вірою в краще майбутнє, в успіх.

Охорона дитинства – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, усебічне виховання і розвиток дитини та захист її прав.

Паніка – несвідомий, нестримний страх, викликаний дійсною чи уявною небезпекою.

Патологія – відхилення від норм життєдіяльності організму.

Педагогічна інтуїція – специфічна здатність учителя передбачати нахили, поведінку, вчинки дитини за певних умов у певному середовищі.

Педагогічна майстерність – характеристика високого рівня педагогічної діяльності.

Педагогічний вплив – педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та інших рис і якостей, знань, навичок і звичок.

Педагогічний етикет – манера, сукупність правил і моделей поведінки вчителя в типових ситуаціях та обставинах, засвідчення її доречності та допустимості.

Перевиховання – виправлення відхилень, вад, негативних наслідків, допущених у вихованні людської особистості.

Песимізм – світосприйняття, пройняте зневірою в майбутньому, настроєм безнадії. Виникає внаслідок тривалого переживання безперспективності подальшого розвитку, марності зусиль особи.

Поведінка – спосіб, яким людина або інша жива істота взаємодіє з довкіллям, іншими істотами і ситуаціями; уміння поводити себе відповідно до встановлених правил.

Покарання – моральний, психолого-педагогічний і юридичний засіб корекції поведінки людини, виправлення її в потрібному для окремого індивіда чи всього суспільства напрямі.

Почуття – специфічні людські, узагальнені переживання, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції.

Превентивна робота – цілеспрямована діяльність, яка проводиться з метою попередження відхилень у поведінці.

Превентивні (запобіжні) заходи – система діяльності, спрямована на усунення причин та запобігання злочинності, антигромадським проявам.

Превенція – процес запобігання негативним явищам і станам особистості.

Протиправна поведінка – поведінка, що суперечить чинним нормам права.

Профілактика – попередні заходи для недопущення чогонебудь.

Профілактика девіантної поведінки – комплекс заходів, що спрямовані на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, які спричиняють появу та розповсюдження різних форм девіантної поведінки дітей.

Психодіагностика – галузь психології, спрямована на всебічний аналіз особистості з метою розв'язання практичних завдань виявлення й подолання недоліків у її розвитку, підвищення рівня навчальної або професійної діяльності, забезпечення гармонійного піднесення здібностей і моральних якостей.

Пунктуальність – характерна риса людини, що проявляється у високій організованості, акуратності, суворому дотриманні певних правил, дисциплінованості.

Радість – почуття задоволення, втіха, приємність.

Релаксація – поступовий перехід фізичної системи з нерівноважного стану, спричиненого зовнішніми впливами, в рівноважний.

Рефлексія – самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом.

Самовладнання – здатність володіти собою; витримка, холоднокровність.

Самовиховання – систематизована та цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на формування й удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самостійність – здатність здійснювати будь-яку діяльність без сторонньої допомоги, критично ставитися до своїх поглядів та переконань.

Секстинг – пересилання особистих фотографій, повідомлень інтимного змісту за допомогою сучасних засобів зв'язку: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних інтернет-мереж.

Селфіт – залежність від селфі.

Сором – почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки.

Соціалізація – процес становлення особистості шляхом засвоєння знань, цінностей і норм, притаманних даному суспільству.

Співробітництво – особливий вид діяльності, спрямований на пошук і реалізацію взаємовигідних цілей і завдань.

Співчуття – чуйне ставлення до чийогось горя, до чийось переживань; почуття жалю, викликане чийм-небудь нещастям, горем.

Сталкінг – вид психологічного насильства, яке проявляється у тривалому та нав'язливому переслідуванні жертви; такі дії можуть відбуватися онлайн (кіберсталкінг).

Старанність – риса характеру особистості, що проявляється у сумлінному, ретельному виконанні певного виду діяльності.

Стать – біологічна характеристика людини; генетично детермінований спеціальними статевими хромосомами комплекс репродуктивних, поведінкових і соціальних ознак, які визначають належність індивіда до чоловічого або жіночого роду.

Стереотип – усталений шаблон мислення; стійкий і спрощений образ чи уявлення про явище, подію, людину чи групу людей.

Страх – стан хвилювання, тривоги; гостра негативна емоція, котра виникає в умовах біологічної чи соціальної загрози життю індивіда; має різні ступені інтенсивності: переляк, афект тощо.

Стрес – стан організму, що виявляється у формі напруження або специфічних пристосувальних реакцій у відповідь на дію несприятливих зовнішніх або внутрішніх факторів.

Сугестія – вплив, навіювання, гіпноз.

Суїцид (самогубство) – аутодеструктивні дії, спрямовані на свідоме позбавлення себе життя.

Сумлінність – риса характеру особистості, яка виявляється в добросовісному виконання своїх обов'язків і відповідальності за свої дії і вчинки.

Такт педагогічний – почуття міри, відчуття конкретного стану вихованця, яке підказує вихователю найделікатніший спосіб поведінки у спілкуванні з учнями в різних сферах діяльності; вміння обирати найбільш доцільний підхід до особистості в системі виховних взаємин з нею.

Темперамент – сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, яка характеризується, головним чином, швидкістю виникнення почуттів і їхньою силою; розрізняють чотири основні типи темпераменту: сангвінік, флегматик, холерик і меланхолік; «чисті» типи темпераменту зустрічаються рідко; немає хороших і поганих темпераментів, кожен тип має позитивні та негативні риси.

Травма – порушення цілісності та функцій органів і тканин; фізична травма – пошкодження тканин або органів тіла внаслідок удару, поранення, опіку тощо; психологічна травма – нервові потрясіння.

Тренінг – сукупність групових методів формування вмінь і навичок самопізнання, спілкування та взаєморозуміння людей у групі; запланований процес модифікації (зміни) відносин, знань чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі.

Тривога – переживання людиною стану емоційного дискомфорту, зумовленого очікуванням несприятливого розвитку подій або передчуття можливої небезпеки; на відміну від страху як реакції на конкретну загрозу.

Трикутник Карпмана – модель взаємин між людьми, яку вперше описав класик трансактного аналізу Стівен Карпман в 1968 році; модель залежних відносин у трьох ролях: жертва-рятивник-агресор.

Тролінг – соціальна провокація; навмисне публікація провокаційних і образливих повідомлень на чутливі теми (сексизм, расизм) з метою втягнення у суперечку за свідомо абсурдною позицією.

Турбота – увага до чийхось потреб; піклування про кого, що-небудь.

Упевненість – усвідомлення своєї сили, своїх можливостей; тверде переконання в чомусь, що до чогось, віра в кого, що-небудь.

Упередження – хибна думка, яка складається про когось, чого-небудь наперед, без ознайомлення, та пов'язане з нею відповідне ставлення; негативна, несправедлива думка, яка складається щодо кого-, чого-небудь наперед та пов'язане з нею відповідне ставлення.

Флеймінг (перепалка) – відправка провокаційних повідомлень з метою розпалити суперечку, безцільна дискусія, яка часто супроводжується негативними повідомленнями.

Фрейпінг – отримання доступу до онлайн-профільів жертви заради публікації неналежного контенту або видача себе за жертву.

Фрустрація – психологічний та емоційний стан, що виникає в ситуаціях, коли людина не може досягти бажаних цілей.

Хакер – особа, що намагається отримати несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, як правило з метою отримання секретної інформації.

Харасмент – форма дискримінації, переслідування, домагання; будь-яка небажана та настирлива фізична і словесна поведінка, що ображає або принижує людину або порушує недоторканність її приватного життя.

Хвилювання – емоційний психічний стан людини, зумовлений підвищеним збудженням нервової системи, перевантаженням її позитивними або негативними переживаннями.

Хейтинг – вид віртуальної агресії, негативні коментарі та повідомлення, неконструктивна критика.

Хепіслепінг – вид кібербулінгу, фільмування реальних нападів або знущань для публікації в інтернеті.

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.....	3
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	7
ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	8
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	8
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	20
КОНТРОЛЬ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	24
КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ.....	30
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ	32
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	40
КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	47

Навчальне видання

Лариса Василівна **Мафтин**

**ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ТА РІЗНИХ ПРОЯВІВ
НАСИЛЬСТВА В РОБОТІ З МОЛОДШИМИ
ШКОЛЯРАМИ**

Методичні рекомендації

Відповідальна за випуск *Романюк С.З.*

Технічний редактор *Чорасва Г.К.*

Підписано до друку 15.02.2023. Формат 60x84/16.

.....Папір офсетний. Друк різнографічний.

Умов.-друк. арк. 3,5. Обл.-вид. арк. 3,8.

Видавництво Чернівецького національного університету.

58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.

